

V minulém čísle jsme přinesli první část článku o mandragoře. Tato lilkovitá rostlina ze Středomoří byla lidem dobře známa už v antických dobách. Sloužila jako léčivo odnímající bolest. Středověk pak z mandragory učinil zázračný všelék a zároveň rostlinu opředenou mnoha neuvěřitelnými schopnostmi od možnosti učinit člověka neviditelným až po rozmnožování peněz. Tvar kořene připomínal lidské tělo a u mandragory se tak rozlišovala mandragora mužského pohlaví – zvaná mužiček či strýček – a mandragora ženského pohlaví – žínka. Dnes přinášíme dokončení mandragorového povídání.

TAJEMNÁ MANDRAGORA

DOKONČENÍ Z MINULÉHO ČÍSLA

Nebezpečný sběr šibeničního mužíka

Ve středověku se objevil názor, že nejúčinnější je mandragora vyrostlá na místech pod šibenice, kde vyrůstá z moči nebo semene nevině popraveného. Získání mandragory bylo nebezpečným úkolem, který vyžadoval zachování náležitosti postupu, aby mandragora byla získaná a zároveň její hledač neutrpěl úhonu. Jak takový sběr probíhal, můžeme ocitovat z literatury:

„Takový odvážlivec musil se vypravit z domova tak, aby o půlnoci byl na místě popravním, kdež jedině bylo lze dosíci čarovného kořene pokřínového. Okolo rostliny nakreslil tři kruhy. Pomocníkem při nebezpečném díle byl mu jedině černý pes, kterého přivázal za ohon neb za krk k natí kouzelné rostliny. Sám si zalepil dobře uši voskem, aby neslyšel strašlivého výkřiku cicmužíkova, který se tak bránil proti vytážení ze země.

Vše se dalo v noci, kdy měsíc byl v úplňku. Uvážíme-li ještě, že mužička bránily hrozné moci nadpřirozené, nebyl úkol dobyvatele kořenu snadným. Když si tedy již vše k dílu připravil, buď zatroubil na roh neb ostře zapískal na píšťalu, pes poděšený hrůznými přízraky a hlukem je provázejícím hledal spásu v útěku a tak kořen ze země vytrhl. Ozval se děsný výkřik, při němž se srdce v těle zastavilo, a kořen byl šťastně vytážen. Pes ovšem svou oddanost ku svému pánu zaplatil životem, neboť ihned po výkřiku zcepeněl. Nyní měl člověk poklad nade vše vzácný, peníze k nezaplacení.“

Podvodníci si uměli vždy poradit

Pochopitelně, že na takového sběrače mandragory pohlížela tehdejší společnost jako na čaroděje a kouzelníka a bez milosti ho trestala. Již ve čtrnáctém století byl v Paříži zakázán obchod s mandragorou a roku 1630 byly tři ženy vymrskány z města Hamburku za to, že prodávaly mandragoru. Na druhou stranu samozřejmě cena kořene vzrůstala, a tak se našlo

hodně šejdířů a podvodníků, kteří neváhali mandragorové človíčky vyrábět.

Podvodníci vyřezávali mužíky nebo žínky z kořenů posedu nebo kosatce tak, že kořen vytvarovali do lidské podoby. Uměli vyrobit i vlasy a to tím, že do kořenů vkládali zrna prosa nebo ječmene a pak je vložili na tři týdny do písku, kde semena vzešla. Takto mohli připravit mužíky nejen s vlasy, ale také s bujným plnovousem.

Prudce jedovaté alkaloidy

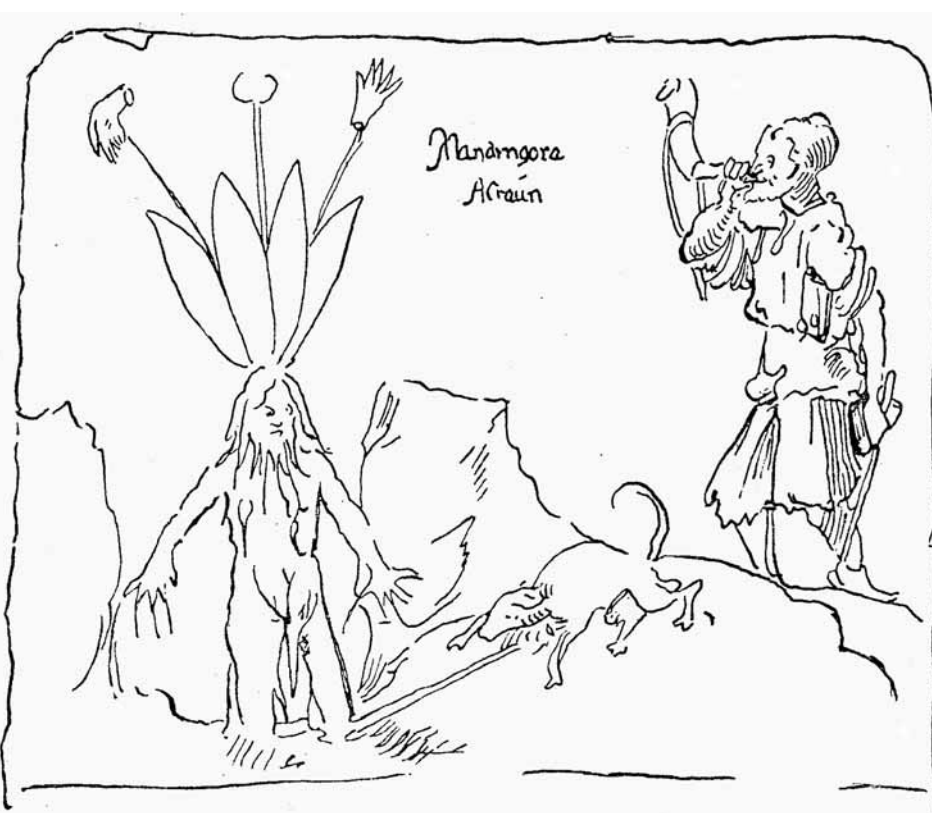
Jako lilkovitý druh je mandragora příbuzná s dalšími jedovatými rostlinami – lilkem, rulíkem, posedem. V rostlině je obsažena

řada prudce jedovatých alkaloidů – např. atropin, hyosciamin a scopolamin, takže opravdu není radno si s ní zahrávat. Její široké působení určitým způsobem opravňuje k jejímu označení jako „všelék“, ovšem velmi nebezpečného – její předávkování snadno mohlo způsobit smrt léčeného. Velmi významnou roli hrál její vzhled a podobnost lidské postavě.

V této souvislosti si možná vybavíme jinou téměř univerzální léčivku totiž kořen ženšen z Dálného východu, jež na zobrazeních také mnohdy nabývá podoby připomínající člověka. Ten však s mandagorou není botanicky příbuzný. ➔

Rostlina mandragory s květem a plodem

Získávání mandragory na kresbě ze 16. stol. Vpravo stojící muž troubí na roh, čím poděsí psa (uprostřed kresby), aby vytrhnul částečně odhrabanou mandragoru (lidská postava vlevo), ke které je přivázan, ze země.

TAJEMNÁ MANDRAGORA

Mandragora není úplně zapomenuta

Ovšem na mandragoru se úplně nezapomnělo. Tak například známá firma Weleda, vyrábějící léčiva a přírodní kosmetiku na anthroposofickém základě, podnikla ještě po druhé světové válce sběrovou expedici na Sicílii s cílem získání kořenů mandragory. Tuto bylinu zde pak sbírala za pomoci místního obyvatelstva. Kolik měla s sebou expedice černých psů, však zpráva v podnikovém časopise neuvádí.

Pokud jde o pěstování, je její areál ve Středomoří, tj. například v Řecku, Itálii apod. V našich zeměpisných šířkách asi nemá vhodné podmínky k tomu, aby prospívala. Ovšem v nabídce semen a rostlin,

Kořen mandragory připomínající svým tvarem veselou čarodějnici (perokresby z Aeskulapovy zahrady)

kteří uveřejňuje rakouská organizace Archa Noemova, zeměřena na uchování starých a krajových odrůd kulturních rostlin, byla v minulém roce mandragora také nabízena. Tento druh (*Mandragora officinalis*) je tu rozdělen jako tradičně na mužskou mandragoru (v němčině zde Galgenmaenlein) a ženskou mandragoru (v němčině Galgenweiblein) a heslovitý popis je u nich uveden přibližně následující:

„Galgenmaenlein. Jarní mandragora (var. vernalis). Používaná pro rituální účely a v lidové kultuře zejména u starých národů. Chrání dům, pozemek a jeho obyvatele... Jde o „mužskou“ mandragoru. Čeleď liliovitá. Listová růžice podobná pampelišce ale listy řepovitého tvaru. Kulový kořen podobný lidské postavě... Plod tvaru jablíčka. Chuť odporná a omamující. Miluje hlubokou půdu a stává se rok od roku odolnější vůči zimě, protože kořen proniká stále hlouběji do půdy (až 1,5 m). Na počátku léta zatahuje. Ihned po dosažení plné zralosti je nutno ho vysít – musí přemrznout, příp. výsev ihned po obdržení. Kvete časně na jaře, sklízí se v září, říjnu...

Galgenweiblein. Podzimní, ženská mandragora (var. autumnalis), která je podobná předchozí, avšak řapíky listů jsou u ní tmavě fialové, tmavší než u „mužského“ protějšku, plod je hruškovitého tvaru. Vývoj kořene závisí na majiteli. Na počátku léta vždy nezatahuje, roste také v zimě, kvete v pozdním létě, sklizeň v listopadu až předjaří.“

Doporučovat pěstování mandragory by asi bylo dnes již nepatřičné. Přesto patří její alespoň částečná znalost (byť jen teoretická) k obecnému rozhledu a její místo v rodině rostlin, které člověk kdysi využíval, jistě není úplně bezvýznamné.

Petr Dostálek

BIODIVERZITNÍ DROBNÍČKY

● Zelí hrálo významnou úlohu v lidové kuchyni. Asi nejčastěji bylo kombinováno s bramborami (rčení „zemáky a zelé, živobyť celé“). Najdeme ale i jiné možnosti. Např. na Novohradsku u hranic s Rakouskem se z kyselého zelí a hrachu dělaly tzv. Steinhafen. Doméčka uvařený hrach se smíchal s vařeným kyselým zelím a smaženou cibulkou. Německé pojmenování vystihovalo vzhled pokrmu – hrach v zelí připomínal drobné kamínky (slovo Steinhafen znamená v překladu hromádky kamení). Do češtiny bychom je snad mohli převést např. jako „kaménkovník“ nebo „kameňák“. Tato lidová kombinace zelí a hrachu je hezkým dokladem střetávání se česky a německy mluvícího živlu v jižních Čechách.

● Jedny z nejstarších olejomalb na světě z afghánských jeskyní pocházejí z pátého až devátého století, tedy z doby mnohem starší než olejomalby evropských mistrů. Zobrazují Budhu a z pohledu kulturních plodin je zaznamenáníhodné, že použitý olej pocházel z máku a ořechů.

Olej získaný z máku sloužil již před mnoha staletími malířům

● Sklizeň plodin pro uspokojení lidských potřeb nevznikala v minulosti jen jako prostá výslednice vynaložené lidské práce a přírodních podmínek místa, kde se zemědělství odehrávalo. Neopominutelnou součástí sklizně a přijímání potravy bylo poděkování vyšším bytostem, duchovním silám, jež umožnily plodinám vyrůst a uzrát a poskytl člověku potravu k nasycení. V době žní lidé obětovali klasy či plody z první úrody – takzvané prvotiny. U našich slovanských předků tak bylo zaznamenáno, že „V době žni vezmou zmi prosné a pozvednuvše je k nebi, volají: Pane, ty, jenž si nás opatroval potravou, dej nám ji i dnes v hojnosti.“

● Vánoční pověra, v níž hrálo roli jablko, byla zaznamenána na Písecku. Svobodná děvčata se zde o Božím hodě stavěla s nakousnutým jablkem do domovních dveří v době, když se lidé scházeli do kostela. Podle toho, jakého stáří a stavu muž šel kolem, se soudilo, jakého potom dostane ona dívka snoubence.

● Rozvařené ovoce jednoho druhu nebo i směsí různých druhů se nazývalo na Valašsku bryja a bylo dříve častějším pokrmem. Bryja se mohla jíst teplá i studená a s chlebem jistě dobře zasytila žaludek hladový po těžké práci na poli. Podle situace mohla být bryja připravována jak z čerstvého ovoce v jeho sezóně, tak ze sušeného ovoce v zimě. (pd)

Vitamíny z natě

V předjarním období už čerstvé „vlastní“ zeleniny nemáme mnoho. Mnohdy se u nás objevuje únava. Jedním z nejuživnějších a přitom nejvydatnějších způsobů, jak získat pro své tělo, dlouho zimou zesláblé, čerstvé vitamíny, je rychlení natí aromatických zelenin, které pak v kuchyni používáme jako zelené koření.

Cibulovou nať snadno přirychlíme tak, že drobné cibulky nebo cibuli sazečku zasázíme do květináče, zasypeme hlínou tak, aby nad cibulkami bylo asi půl cm zeminy. Květináč pak postavíme v bytě na vnitřní parapet a mírně pravidelně zaléváme. Během tří týdnů se nám cibulka krásně zazeleňuje a můžeme sklízet první úrodu.

Pažitku přirychluje tak, že celý trs zasadíme do květináče a zasypeme hlínou. Rostlinku pravidelně zaléváme. Pokud jsme pažitku vyryli na zahrádce, natě se dočkáme asi za 4 týdny. Pokud si koupíme trs pa-

žitky v obchodě a seřizujeme ho, necháme nať znovu dorůst, což trvá asi tři týdny.

A jak získat snadno petrželovou nať? Stačí zasadit slabší kořínky petržele do květináčů (raději vyšších, protože jsou poměrně dlouhé), zasypat hlínou a postavit za okno na teplém místě. Postupně pak můžeme sklízet petrželku např. do polévek. Můžeme zkusit ještě jeden způsob: Když máme pěkný petrželový kořen s nepoškozeným naťovým vrcholem, odřízneme vršek petržele v délce 1–2 cm a položíme na talířek s vodou. Postavíme v teple na světlo a vodu podle potřeby doléváme. Nať roste při tomto způsobu velmi rychle.

V předjaří si můžeme vypěstovat v domácích podmínkách „za oknem“ i čerstvý kopr. Do truhlíků vysejeme semínka kopru (buď koupená nebo vlastnoručně v minulé sezóně nasbíraná) a sklízíme postupně podle potřeby, když kopr naroste do výšky 10 cm nebo více.

Zuzka Skoumalová